

УДК 341 + 124.1: 316.774

МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОПОРЯДОК: ДО ПИТАННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ (ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

Забара І. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті розглядається один з теоретичних аспектів з проблематики міжнародного правопорядку – питання його властивостей. Автор узагальнює доктринальні міжнародно-правові погляди і розглядає у якості основних властивостей феномену міжнародного правопорядку його здатність виступати в якості системи, складність, динамічність, упорядкованість, реальність та правомірність дій суб'єктів.

Автор зазначає, що у доктрині є поширеною позиція, згідно з якою міжнародний правопорядок є системою. Разом з тим відмічає, що різниця у поглядах на міжнародний правопорядок як на систему полягає у компонентах, що включаються дослідниками до його складу; автор розглядає два теоретичні підходи.

Складність міжнародного правопорядку визначається з позицій кількості його елементів і компонентів, а також чисельності їх зв'язків. При цьому підкреслюється позиція про те, що переважаюча роль відводиться саме чисельності зв'язків між елементами і компонентами і наголошується на здатності правопорядку до перманентних змін під впливом відповідних внутрішніх і зовнішніх чинників.

Динамічність міжнародного правопорядку характеризується з позицій здатності до розвитку і видозмін. Зазначається, що на стан динамічності впливає дія кількох обставин. Автор доходить висновку, що така властивість міжнародного правопорядку як динамічність, виступає однією з тих якостей, що характеризують його стан як системи.

Упорядкованість міжнародного правопорядку розглядається з позицій узгодженості, взаємодії частин цілого, обумовленого його будовою. Автор зазначає, що упорядкованість міжнародного правопорядку, відображає його внутрішні взаємозв'язки, а також підкреслює його стан як системи.

Реальність міжнародного правопорядку характеризується з позицій об'єктивно існуючого явища. Автор доходить висновку, що виокремлення реальності міжнародного правопорядку в якості однієї із його властивостей, покликано підкреслити стан однієї з його найважливіших складових – стан міжнародних правовідносин.

Окремо автор розглядає питання правомірності дій суб'єктів міжнародного права, що розглядаються у доктрині з позицій умов, необхідних для його підтримки. Автор наголошує, що у загальному контексті питання щодо властивостей, які характеризують міжнародний правопорядок, він може розглядатись як аспект, який разом із іншими, характеризує стан самого міжнародного правопорядку.

Ключові слова: міжнародний правопорядок, система, складність, динамічність, упорядкованість, реальність, правомірність.

Постановка проблеми. Сукупність теоретичних проблем щодо феномену міжнародного правопорядку тривалий час викликає значний науковий інтерес, що підкреслює їх актуальність. Разом з тим, цей феномен був і залишається одним із самих дискусійних.

Увага, яка приділяється міжнародному правопорядку, викликана не тільки інтересами науки міжнародного права, але й намаганням практики визначити і врахувати його головні риси, ознаки, властивості.

Питання властивостей міжнародного правопорядку, що характеризують його як феномен, виступає одним із значних, важливих і одночасно спірних теоретичних питань. Його дослідження ускладнено неоднозначністю сприйняття і розуміння самого міжнародного правопорядку у науці міжнародного права. Зазначимо, що складність самого феномену міжнародного правопорядку і широта наукових поглядів на нього представників різних шкіл міжнародного права не тільки диктують і охоплюють різні за складністю питання, але й надають доволі різноманітний спектр підходів, що визначають його численні аспекти. Наукові погляди і позиції, висловлені дослідниками, що характеризують його з позицій системи, структури, моделі, процесу, стану або результату, утворюють доволі строкату картину. На цьому фоні складність визначення властивостей міжнародного правопорядку і необхідність їх врахування при розгляді його проблематики власне і обумовлює інтерес до цієї проблеми.

Мета статті – дослідження властивостей міжнародного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що коло проблемних питань щодо міжнародного правопорядку і, зокрема його властивостей, висловлених у роботах Ф. Ван Асбека, В. Г. Буткевича, О. В. Буткевич, В. А. Василенка, В. Н. Денісова, В. І. Євінтова, М. І. Лазарева, І. І. Лукашука, А. П. Мовчана, А. І. Неделчева, Н. Є. Тюріної, Е. Хирша, С. В. Черніченка, І. К. Шаова та багатьох інших є доволі широким. Серед розглянутих авторами питань є різні теоретичні аспекти, як пов'язані з проблематикою міжнародного правопорядку, що певним чином охоплюють питання властивостей, так і такі, що безпосередньо визначають їх. При цьому, теоретичні обґрунтування позицій, з яких визначаються або досліджуються певні властивостей міжнародного правопорядку не завжди узгоджуються із загальнотеоретичними філософськими або правовими підходами.

Зауважимо, що сучасна спрямованість досліджень проблематики властивостей міжнародного правопорядку враховує останні глобальні світові процеси, що впливають на його стан. Це значним чином сприяє змінам у теоретичних підходах до наукових позицій з питання міжнародного правопорядку, що були властиві науці міжнародного права протягом доволі тривалого часу.

Основні результати дослідження. Властивості міжнародного правопорядку – теоретично розглядаються як його відмінні ознаки. У якості основних (головних) властивостей міжнародного правопорядку у доктрині визначають: здатність виступати в якості системи, складність, динамічність, упорядкованість, реальність, правомірність дій суб'єктів.

Здатність виступати в якості системи. У доктрині поширеною є позиція, згідно з якою міжнародний правопорядок є системою: В. А. Василенко (1983 р.), В. Г. Буткевич (1998-2002 рр.) [1, с. 4]; [2, с. 543]. Такий загальний підхід, у цілому, враховує загальнофілософський погляд на систему, як на сукупність (структуру), що становить єдність законо- мірно розташованих та функціонуючих компонентів, частин, елементів, одиниць, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням.

Різниця у поглядах на міжнародний правопорядок, як на систему, полягає у компонентах, що включаються дослідниками до його складу. Зауважимо, що є два підходи. Послідовники першого підходу, в якості компонентів, включають до складу системи міжнародного правопорядку тільки міжнародні правовідносини («міжнародні відносини, врегульовані правом»), інші – вказують на більш розширену сукупність.

Підхід до міжнародного правопорядку, який розглядається науковцями в якості системи міжнародних правовідносин, є доволі поширеним: І. І. Лукашук (1975-1998 рр.), Ф. Ван Асбек (1976 р.), Е. Хирш (1984 р.), С. В. Черніченко (1984 р.), М. І. Лазарев (1985 р.), А. І. Неделчев (1985 р.), Ушаков (1986 р.), Ентін (1986 р.), В. І. Євінтов (1991 р.), І. К. Шаов (2004 р.) та інші. Загалом, він характеризує міжнародний правопорядок як впорядковану систему міжнародних правовідносин у різних сферах (економічних, політичних, соціальних тощо).

Разом з тим, є і інших підхід, що визначає міжнародний правопорядок як «складну специфічну систему», яка містить і визначає впорядковану взаємодію компонентів у межах єдиного, узгодженого цілого, а саме: учасників правопорядку, відносин і зв'язків між ними, актів реалізації міжнародного права: В. Г. Буткевич (1998-2002 рр.) [2, с. 543]. Такий підхід до системи міжнародного правопорядку передбачає дещо більш розширену і структуровану її теоретичну побудову. Це відповідно тягне за собою необхідність визначення властивостей, які пов'язані саме із зазначеними компонентами (учасниками, відносинами і актами).

Спільним у зазначених підходах є визначення в якості компонентів системи міжнародного правопорядку міжнародних правовідносин.

Складність міжнародного правопорядку, як його властивість, характеризується з позицій сукупності взаємопов'язаних ознак, відносин, процесів, явищ тощо.

У доктрині міжнародного права питання щодо складності міжнародного правопорядку визначається з позицій кількості елементів і компонентів, а також чисельності їх зв'язків між ними і середовищем, у якому правопорядок функціонує. При цьому висловлюється думка про те, що переважаюча роль відводиться саме чисельності зв'язків між елементами і компонентами і, власне, сама складність міжнародного правопорядку пояснюється тим, що він «постійно зазнає активних впливів із зовнішнього середовища та системи міжнародного порядку, складовим компонентом якої він є» [2, с. 544].

На нашу думку, така позиція підкреслює не тільки складність правопорядку, але й вказує на його можливості до перманентних змін, під впливом відповідних внутрішніх і зовнішніх чинників.

Динамічність міжнародного правопорядку, як властивість, характеризується з позицій здатності до розвитку і видозмін.

На стан динамічності міжнародного правопорядку, впливає дія кількох обставин. Зокрема, у доктрині міжнародного права, такими визначені: зміни пов'язані із учасниками міжнародного правопорядку, міжнародними правовідносинами, зв'язками між ними, програмами поведінки учасників правопорядку та інші.

Щодо учасників міжнародного правопорядку, то вони «з'являються і зникають, змінюють своє місце та функції у правопорядку, вступають то в одні, то в інші міжнародні правовідносини. Динамічність міжнародного правопорядку, на думку В. Г. Буткевича, є наслідком і того, що міжнародні правовідносини динамічні (*виникають, змінюються, припиняються, зникають*), змінюються зв'язки між ними, змінюються властивості елементів правопорядку (*розвивається правоздатність, дієздатність, змінюється компетенція суб'єктів, надається свобода вибору варіанта поведінки тощо*), змінюються програми поведінки (*міжнародні договори, рішення міжнародних або міждержавних організацій тощо*) учасників правопорядку та ін.» [2, с. 544].

Така властивість міжнародного правопорядку як динамічність, на нашу думку, виступає однією з тих якостей, що характеризують його стан як системи.

Упорядкованість міжнародного правопорядку, що теж розглядається в доктрині як одна з його властивостей і, яку загалом можна охарактеризувати із філософських позицій, полягає у внутрішній впорядкованості, погодженості, взаємодії більш або менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовленого його будовою.

Упорядкованість характеризується певною послідовністю, черговістю процесів і дій, в якій виражається певна закономірність, що спрямована до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого. З цієї позиції, «упорядкованість міжнародного правопорядку характеризується впорядкованістю:

- а) міжнародно-правової структури;
- б) міжнародно-правових процесів;
- в) системи міжнародного права» [2, с. 545].

Упорядкованість, як властивість, фіксує динамічні закономірності, що відносяться до функціонування, поведінки і взаємодії частин, які зазвичай співвідносяться з поняттями певної структури або системи. Враховуючи це, варто погодитись із думкою, що «досягти оптимальної впорядкованості міжнародного правопорядку можна, коли буде впорядковано:

- а) процеси виникнення, зміни і припинення міжнародних правовідносин;
- б) процеси виникнення і скасування суб'єктів міжнародного права, зміни їх правового статусу;
- в) взаємовідносини між суб'єктами міжнародного права відповідно до їх статусу;
- г) вирішення спорів та конфліктів, які можуть виникнути між суб'єктами права;
- д) методи правового регулювання відносин і впливу учасників міжнародних відносин;
- е) поведінку учасників міжнародних правовідносин за певних умов;
- є) такі вимоги і властивості учасників міжнародного правопорядку, як міжнародна законність, координаційність, загальна підпорядкованість вимогам правових норм тощо;
- ж) вплив на правопорушників і ліквідація правопорушень» [2, с. 545].

Фактично, упорядкованість міжнародного правопорядку, що визначається у доктрині як його властивість, відображає його внутрішні взаємозв'язки, а також підкреслює його стан як системи.

Реальність міжнародного правопорядку, як властивість, характеризується з позицій об'єктивно існуючого явища. З цього приводу в доктрині висловлювалось кілька взаємодоповнюючих поглядів.

Визначаючи і характеризуючи її суть, В. І. Євінтов доходить висновку і наголошує на тому, що «реальність правопорядку виражається у великій кількості правовідносин, заснованих на нормах міжнародного права» [3, с. 70]. Більш широкий погляд висловили П. Ройтер і Ж. Комбасо, які зазначають, що «міжнародний правопорядок – реальність сучасності, його наявність обумовлена незвичайним розвитком міжнародних відносин, значною кількістю міжнародних угод, нездоланною необхідністю співробітничати» [4, с. 202].

На нашу думку, виокремлення реальності міжнародного правопорядку в якості однієї із його властивостей, покликано підкреслити стан однієї з його найважливіших складових – стан міжнародних правовідносин.

Правомірність дій суб'єктів міжнародного права – як умова підтримки міжнародного правопорядку.

Розгляд властивостей міжнародного правопорядку, на нашу думку, буде не повним, якщо не врахувати ще один принциповий теоретичний аспект, а саме – правомірність дій суб'єктів міжнародного права, що розглядаються у доктрині з позицій умов, необхідних

для його підтримки. У загальному контексті питання щодо властивостей, які характеризують міжнародний правопорядок, він може розглядатись як аспект, що разом із іншими, характеризує стан самого міжнародного правопорядку. Тож, він є вартий розгляду.

У доктрині висловлюється думка, що міжнародний правопорядок складають тільки правомірні дії суб'єктів міжнародного права (М. І. Лазарев, Н. Є. Тюріна) [5, с. 123-129], [6, с. 20-21].

Характеризуючи такий підхід, відмітимо його принципові положення. Прихильники підходу стверджують, що вирішальну роль у забезпеченні міжнародного правопорядку відіграє правомірна діяльність, що відповідає принципам міжнародного права, його договірним і звичаєвим нормам. При цьому зазначається, що порушення міжнародного права не означають відсутність міжнародного правопорядку [6, с. 21] та наголошується на тому, що «відновлення порушеного права варто розглядати як частину комплексної проблеми охорони міжнародного правопорядку і найважливіший елемент інституту міжнародно-правової відповідальності» [6, с. 44].

Принциповим у цьому підході можна розглядати те твердження, що «міжнародний правопорядок забезпечується якісною і кількісною перевагою правомірної діяльності суб'єктів міжнародного співтовариства. Зміст правомірної діяльності суб'єктів на різних етапах розвитку міжнародного права є неоднаковим, відповідно і правопорядок кожного етапу має свою специфіку» [6, с. 21]. Разом з тим, варто підкреслити висновок, у якому відмічається, що «утримання від неправомірної діяльності і відновлення порушеного права поряд із правомірною діяльністю є важливими умовами дотримання міжнародного правопорядку» [6, с. 20].

Цей аспект, на нашу думку, надає додаткову рису для визначення стану самого міжнародного правопорядку, чим і довершує доктринальну характеристику властивостей міжнародного правопорядку.

Висновки. Таким чином, дослідивши питання щодо властивостей міжнародного права правопорядку, варто зазначити наступне:

- у якості основних (головних) властивостей міжнародного правопорядку у доктрині визначають: здатність виступати в якості системи, складність, динамічність, упорядкованість, реальність, правомірність дій суб'єктів;
- складність міжнародного правопорядку визначається з позицій кількості його елементів і компонентів, а також чисельності їх зв'язків; динамічність міжнародного правопорядку характеризується з позицій здатності до розвитку і видозмін; упорядкованість міжнародного правопорядку розглядається з позицій узгодженості, взаємодії частин цілого, обумовленого його будовою; реальність міжнародного правопорядку характеризується з позицій об'єктивно існуючого явища; правомірності дій суб'єктів міжнародного права розглядаються у доктрині з позицій умов, необхідних для його підтримки.
- зазначені властивості у сукупності характеризують стан міжнародного правопорядку.

Список використаної літератури

1. Василенко В. А. Стратегия международно-правового обеспечения миропорядка / В. А. Василенко // Вестник Киевского университета: Международные отношения и международное право. – 1984, – № 18. – С. 3-14.
2. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.

3. Евинтов В. И. Международное сообщество и правопорядок (анализ современных концепций) / В. И. Евинтов. – К. : Наукова думка, 1990. – 128 с.
4. Reuter P, Combacau J. Institutions et relations internationales / P. Reuter, J. Combacau – Paris, Press universitaires de France, 1985. – 280 p.
5. Лазарев М. И. Теоретические вопросы современного международного морского права / М. И. Лазарев. – М. : Наука, 1983. – 301 с.
6. Тюрина Н. Е. Международный правопорядок (современные проекты совершенствования и преобразования) / Н. Е. Тюрина. – Казань, Издательство казанского университета, 1991. – 96 с.

INTERNATIONAL LEGAL ORDER: ON THE ISSUE OF ITS PROPERTIES (THEORETICAL ASPECTS)

Zabara I. M.

PhD in Law, Associate Professor, Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *The article deals with one of the theoretical aspects of international legal order issues – the question of its properties. The author summarizes the doctrinal views of international law and regards the basic properties of the phenomenon of international legal order as its ability to act as system complexity, dynamism, orderliness, the reality and legitimacy of actions of subjects.*

The author notes that there is a common position in the doctrine, according to which the international legal order is a system. However, he notes that the difference in views on the international legal order as a system consists in the components the researchers include in its composition; the author examines two theoretical approaches.

The complexity of the international legal order is determined from the standpoint of the number of its elements and components, as well as the number of their connections. This opinion highlights the fact that the predominant role is played by the quantity of links between elements and components, and indicates the international legal order capacity for permanent changes under the influence of the relevant internal and external factors.

The dynamism of the international legal order is characterized from the point of capacity for the development and modification. It is stated that the state of the dynamics is effected by several circumstances. The author concludes that this international legal order's property as a dynamism is one of the qualities that characterizes its condition as a system.

The orderliness of the international legal order is considered from a consistency point, the interaction of parts of the whole, due to its structure. The author notes that the ordering of the international legal order displays its internal relationships and emphasizes its status as a system.

The reality of the international legal order is characterized from the point of objectively existing phenomenon. The author concludes that the allocation of the international legal order of reality as one of its properties is intended to emphasize the status of one of its most important components - the state of international relations.

Separately, the author considers the question of the legality of actions of subjects of international law, which are discussed in the doctrine from the standpoint of the conditions necessary for its maintenance. The author points out that in the general context of the properties that characterize the international legal order, it can be considered as an aspect which together with other characterizes the state of the international legal order.

Key words: *international legal order, system, complexity, dynamism, orderliness, reality, legitimacy.*

References

1. Vasilenko V. A. Strategia mezhdunarodno-pravovogo obespechenia miroporiadka / V. A. Vasilenko // Vestnik Kievskogo universiteta: Mezhdunarodnie otnoshenia I mezhdunarodnoe pravo. – 1984, – № 18. – S. 3-14.
2. Mezhdunarodnoe pravo. Osnovi teorii: pidruchnik / za red. V. G. Butkevicha. – K. : Libid, 2002. – 608 s.
3. Evintov V. I. Mezhdunarodnoe soobtschestvo i pravoporiadok (analiz sovremennih koncepciy) / V. I. Evintov. – K. Naukova dumka, 1990. – 128 s.
4. Reuter P, Combacau J. Institutions et relations internationales / P. Reuter, J. Combacau – Paris, Press universitaire de France, 1985. – 280 p.
5. Lazarev M. I. Teoreticheskie voprosi sovremennogo mezhdunarodnogo morskogo prava / M. I. Lazarev. – M. : Nauka, 1983. – 301 s.
6. Turina N. E. Mezhdunarodniy pravoporiadok (sovremennie proekti sovershenstvovaniya i preobrazovaniya) / N. E. Turina. – Kazan, Izdatelstvo kazanskogo universiteta, 1991. – 96 s.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПРАВОПОРЯДОК: К ВОПРОСУ СВОЙСТВ (ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

Забара И. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *В статье рассматривается один из теоретических аспектов из проблематики международного правопорядка – вопрос его свойств. Автор обобщает доктринальные международно-правовые взгляды и рассматривает в качестве основных свойств феномена международного правопорядка его способность выступать в качестве системы, сложность, динамичность, упорядоченность, реальность и правомерность действий субъектов.*

Автор отмечает, что в доктрине распространенной является позиция, согласно которой международный правопорядок является системой. Вместе с тем отмечает, что разница во взглядах на международный правопорядок, как на систему, проявляется в компонентах, которые включаются исследователями в ее состав; автор рассматривает два теоретических подхода.

Сложность международного правопорядка определяется с позиций количества его элементов и компонентов, а также количества их связей. При этом подчеркивается взгляд на то, что преимущественная роль отводится именно численности связей между элементами и компонентами и указывается на способности международного правопорядка к перманентным изменениям под влиянием соответствующих внутренних и внешних факторов.

Динамичность международного правопорядка характеризуется с позиций способности к развитию и видоизменению. Указывается, что на состояние динамичности влияет несколько обстоятельств. Автор приходит к выводу, что такое свойство международного правопорядка, как динамичность, выступает одним из качеств, которое характеризуют его состояние как систему.

Упорядоченность международного правопорядка рассматривается с позиций согласованности, взаимодействия частей целого, обусловленного его строением. Автор указывает, что упорядоченность международного правопорядка отражает его внутренние взаимосвязи, а также подчеркивает его состояние как системы.

Реальность международного правопорядка характеризуется с позиций объективно существующего явления. Автор приходит к выводу, что выделение реальности международного правопорядка в качестве одного из его свойств, призвано подчеркнуть состояние одного из его составляющих – состояние международных правоотношений.

Отдельно автор рассматривает вопрос правомерности действий субъектов международного права, которые рассматриваются в доктрине с позиций условий, необходимых для его поддержания. Автор указывает, что в общем контексте вопроса о свойствах, которые характеризуют международный правопорядок, он может рассматриваться как аспект, который вместе с другими характеризует состояние самого международного правопорядка.

Ключевые слова: *международный правопорядок, система, сложность, динамичность, упорядоченность, реальность, правомерность.*